

SIĞIRLARDA KIZGINLIĞIN SAPTANMASI, KİMİ ÜREME PROBLEMLERİ VE TOHURLAMALAR

Dr. Mehmet GÜNGÖR

Dr. Sencer TÜMER

Süt ineklerinde her yıl bir döl almak esastır. Sığırlarda normal buzağılama aralığı 12-13 aydır. Bu süreden sapmalar sürü idaresinin doğru yapılmadığının göstergesidir. Düzenli döl alınamayan bir sürüde ekonomik bir hayvancılıktan bahsedilemez. Hayvanların süt, et gibi verimleri döl verimi ile ilişkilidir. Düzenli döl verimine sahip bir işletmede ömür verimleri de yüksek olur.

KIZGINLIK

Kızgınlık, eşeyssel olgunluğa ulaşmış, gebe olmayan sağlıklı sığırların olası bir gebeliğe hazırlanması ve bunun için erkeği kabul etme davranışları göstermesi olarak tanımlanabilir. İnek ve düveler yılın her mevsiminde, yaklaşık 21 günde bir tekrarlayan kızgınlık dönemine sahiptirler. Bu süre 18. İla 24. günler arasına da sarkabilir. Düvelerde bir gün daha erken olabilir. Normal doğum yapan bir inek, doğumdan 2-4 hafta sonra ilk kızgınlığını gösterir. Bu süre ineğin yaşı, ırkı, mevsim, beslenme düzeyi ve doğumun normal veya problemliliğine bağlı olarak değişebilir. İneğin, yeni bir gebeliğe hazırlanma sürecinin tamamlanması açısından 2. veya 3. kızgınlığında tohumlanması gerekir.

KIZGINLIĞIN BELİRTİLERİ

Kızgın bir inek;

- Diğer ineklerin üzerine atlamak ister veya atlar.
- Diğer ineklerin kendisine atlamasına izin verir.
- Sık sık bağıırır, huzursuzdur, sinirlidir.
- Ahırda diğer hayvanlar yatarken ayakta durur, yatmaz.
- Vulvası (gerisi) şiş, kızarıklık ve nemlidir. Vulvadan pişmemiş yumurta akı

kıvamında

beyaz, çara denilen bir akıntı gelir.

- Süt verimi aniden belirgin şekilde düşer.
- Yem yeme isteği azalır.
- Süt progesteron seviyesi değişir (Laboratuvar yöntemi).
- Bağlı ve ayakta duran bir ineğin önünde durup, hafif bir şekilde eğildiğimizde üzerimize atlama eğilimi gösterir.
- Belinin kendiliğinden çökmesi gibi davranışlar gösterir.
- Kızgınlık başlangıcından iki gün sonra ineğin arkasından kanlı bir akıntı gelir (sonradan tespit).

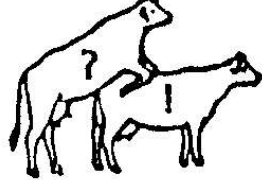

İnek ve düvelerin kızgınlığını saptamak için her biri en az yarım saat olmak üzere günde üç kez gözlem yapılmalıdır. Bu sabah sağımdan önce, öğleden sonra ve gece yatmadan önce olabilir. İnekler daha çok ahırdan elin, ayağın çekildiği,

ortama sessizliğin egemen olduğu gece yarısı ile sabaha değin olan zaman diliminde kızgınlık gösterirler. Bu nedenle gece yatmadan önce ahıra gidip, kızgınlık gösteren hayvan olup olmadığı kontrol edilmelidir. Kızgın olduğu belirlenen hayvanların numaraları hemen kaydedilmeli, durumları tohumlamaya müsait olanlar tohumlama yapan kişi veya kuruluşlara telefonla haber verilmelidir. Tohumlanması için henüz erken olan hayvanlar üç hafta sonra (18-24 gün arası) tekrar gözlenerek kontrol edilmelidir. Bazen hayvanlarda kızgınlığın dış belirtileri görülmeyebilir. Veya bu belirtiler çok hafif gelip geçebilir. Sessiz kızgınlık denilen böylesi durumlarda, hayvanın önceden tutulan kayıtları ve gerisinde akıntısının olup olmadığı bize kızgınlığı belirlemede yardımcı olacaktır.

EN UYGUN TOHURLAMA ZAMANI

Kızgınlığı tam olarak saptanan bir inekte tohumlamanın ne zaman yapılacağı döl veriminin başarısı açısından önemlidir. En yüksek döl tutma sonuçlarının kızgınlığın tam ortasında ve ortasından sonuna doğru olan dönemde yapılan tohumlamalardan alındığı görülmüştür. Buna göre başarılı bir gebelik elde edebilmek için tohumlamaların veya aşımın, kızgınlığın ortasında, ya da ikinci yarısında yapılması en uygundur. İneklerde kızgınlık 18-24 saat sürmektedir. Kızgınlık başlangıcını takip eden 12. ila 18. saatler arasında yapılan tohumlamalar başarılı bir döl verimi için önem taşımaktadır. Pratikte; sabah kızgınlık gösteren inek ve düvelerin öğleden sonra, öğleden sonra kızgınlık gösterenlerin ise ertesi sabah tohumlanması önerilmektedir.

KIZGINLIK ŞEMASI

Kızgınlık Başlangıcı (0-12. saat): <ul style="list-style-type: none">• Başka inekleri koklar, atlamak ister.• Sütünü azaltır.• Sinirlidir.• Yem yeme isteği azalır.• Vulva ıslak, kırmızı ve hafif şiştir.• Gerisinde az sulu beyazımsı bir akıntı vardır.	
Kızgınlık Ortası (12.-24. saat): <ul style="list-style-type: none">• Atlatmak için durur.• Vulvadan berrak, ipliksi çara akıntısı gelir.	
Kızgınlık Sonu (24. saatten sonra): <ul style="list-style-type: none">• Atlatmak için artık durmaz.• Davranışları normalleşir.• Vulvadan akıntı azalır, çok yapışkan hale gelir.	

Ekonomik ve kazançlı bir yetiştiricilik için ineklerden yılda bir yavru alınmalıdır. Buzağılamalar arasındaki süre (buzağılama aralığı) 400 günü aşıyorsa, o sürüde döl verimi ve üreme problemleri var demektir.

Döl verimi düzensizlikleri ve döl tutmama olayları çeşitli nedenlerden kaynaklanabilir. Bunlar;

- **Anöstrüs:** Gebe olmayan, sağlıklı hayvanların kızgınlık göstermemesi durumudur. Gebelik yönünden gecikmelere, doğumlar arasındaki sürenin uzamasına ve verim kayıplarına neden olur. Doğum yapmalarından sonra 45 gün geçtiği halde kızgınlık göstermeyen ineklerin hemen kontrolleri yapılmalı ve gerekenler tedavi edilmelidir. Tohumlanan ineklerin bir sonraki kızgınlık dönemlerinde iyi gözlem yapılmalı, tohumlamadan 35 gün geçtikten sonra gebelik kontrolleri yapılarak döl veriminde gecikmelerin önüne geçilmelidir.

- **Yumurtalık Kistleri:** Daha çok 4-8 yaşlı ve süt verimi yüksek olan ineklerde görülür. Uzun süren ve düzensiz kızgınlıklar, kızgınlık belirtileri göstermesine karşın hayvanın aşımaya izin vermemesi, yapılan tohumlamaların sonuçsuz kalması, fercinden (vulvadan) akıntı gelmesi ve vulvanın şiş olması ile dikkat çeker.

- **Freemartin:** İkiz gebelikte, yavrulardan biri erkek diğeri dişi ise, dişi buzağıda görülen gelişme bozuklukları ile biçimlenen bir olgudur. Vulva gayet küçük, klitoris belirgin bir şekilde büyüktür. Vagina bir kese gibidir. Hayvanın üreme organları eksiktir. Erkek ikizi olan bu tip dişiler %92 ihtimalle kısırdır. Kızgınlık göstermez ve döl tutmazlar, sürüden ayıklanmaları gerekir.

- **Sessiz Kızgınlık:** Yumurtalıklar ve rahimde gebelik için gerekli hazırlık ve değişimler gerçekleştiği halde hayvanın kızgınlığın dış belirtilerini göstermemesi durumudur. Hayvanın gerisinde akıntı (çara) olabilir. Bu durumda kayıtları iyi incelemeli, ona göre karar vermelidir.

- **Genital Organların Yangıları:** Sürekli dar, pis ve kapalı ahırlarda tutulma, normal veya güç doğumlar sonrasında, doğuma yardım girişimleri sırasında sonun atılamaması, uterusun prolabe olması (dışarı sarkması) ile erken ve ikiz gebelikleri izleyen dönemlerde bu tip yangılar görülebilir. Her türlü genital organ yangısından korunmak için gebe inekler doğumdan en az birkaç gün önce sürüden ayrılıp temiz, kuru ve önceden dezenfekte edilmiş bir özel doğum bölmesine konulmalıdır. Doğumdan hemen önce hayvanın gerisi (vulva ve kuyruk bölümü) ılık su ile yıkanıp örneğin kreolin gibi bir dezenfektan ile dezenfekte edilmelidir. Doğum yapan inek 2-3 gün daha, eğer sonunu (plasentayı) atmamış ise plasentayı atana kadar bu bölmede tutulmalıdır. Placenta atıldığında hemen alınıp kazılacak bir çukura üzerine sönmemiş kireç tozu atılarak gömülmelidir. Doğum yapan ineğin plasentayı yemesine asla müsaade edilmemelidir.

- **Dönen Hayvanlar:** Buzağılama aralığının uzamasına, verim düşüklüğüne neden olur. Çok çeşitli nedenlerden ileri gelebilir. Kızgınlığın normalden daha kısa zamanda tekrarlanması büyük olasılıkla kızgınlığın yanlış saptanmasından kaynaklanır. Uzun sürede dönmeler, yine yanlış kızgınlık saptanması ve embriyonik ölümlerin birlikteliği sonucu biçimlenebilir.

• **Sonun Atılmaması:** Süt sığırı işletmelerinde yaygın görülen bir problemdir. Kuru dönemde iyi ve dengeli besleme ile bu sorunun üstesinden gelinir. Kurdakilerin rasyonuna yeterli miktarda vitamin E ve selenyum katılması gerekir.

Tohumlamalarda sürekli aynı boğaların kullanılması sakıncalıdır. Akrabalı yetiştiriciliğin artışı ile birlikte verim düşüklüğü, gebelik oranının azalması, sürüde letal faktörlerin (öldürücü veya anormallik yaratan faktörler) artışı gibi istenmeyen olaylar görülebilir. Ayrıca bazı boğa tohumları bağışıklık sistemi ile uyumsuzluk yaratabilir. Bu da döl verim düşüklüğüne neden olur.

Döl tutmayan ineklerde %3,6 oranında yumurtlama-ovulasyon oluşmaması görülmüştür. Bazı durumlarda da ovulasyon (yumurtlama) gecikebilmektedir. Ovulasyonun geciktiği durumlarda ilk tohumlamadan 24 saat sonra yapılan ikinci tohumlama başarı şansını artırmaktadır. Bu gibi durumlarda hormon ve vitamin desteği gerekebilir. İneklerin ahırlarda tutuluş biçimleri de döl tutmada etkindir. Serbest ahırlarda kızgınlıklar daha kolay izlenebilmektedir.

Genital organlardaki yangısal bozuklukların çoğunda embriyonik ölümler görülmekte, yavru uterusu (rahime) tutunmamaktadır. Tohumlama tekniği ve spermanın saklanması gösterilen özen de döl tutma başarısını etkilemektedir.

Yaş, süt verimi ve besleme düzeyi de dönme olaylarının ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Beslemeye, özellikle dengeli beslemeye özen gösterilmelidir. Aşırı yoğun yemle besleme, özellikle genç dişilerin günde ortalama 750 gramdan daha fazla canlı ağırlık artışı sağlayacak şekilde beslenmesi yumurtalıklarda yağlanmalara ve sonuçta kısırılığa neden olmaktadır. Kuru dönem başındaki aşırı yoğun yemle besleme de benzer olumsuz etkilere neden olmaktadır. Ayrıca, bozuk ve küflü yemlerle yapılan beslemeler, enerji, protein, vitamin, mineral ve iz minerallerce yetersiz ve dengesiz beslemeler döl verimi üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Mineral madde yetersizliğini önleme açısından, rasyonun dengesi yanında ahır ve padokların uygun yerlerine mutlaka makro ve mikro elementleri içeren yalama taşları asılmalı, tüketilip bitenler sık sık kontrol edilerek yenilenmelidir.

Yapılan tüm tohumlamalarda, tohumlamacıdan kullanılan boğalara ait pedigrisi (soykütüğü) kayıtları istenip kayda geçirilmelidir. Ciddi bir damızlık yetiştiriciliği için bu vazgeçilmez bir koşuldur.

Sonuç olarak, döl veriminin bir sığırcılık işletmesinde en başta gelen verim olduğu, yeterli ve düzenli döl alınamayan bir sürü ile ekonomik ve kazançlı hayvancılık yapılamayacağı unutulmamalıdır.

Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü	
P.K. 9 Menemen 35661 - İZMİR	
Telefon	: (0232) 846 13 31 (5 hat)
Faks	: (0232) 846 11 07
E posta	: etae@aari.gov.tr
Elektronik ağ	: www.aari.gov.tr